

Etnická a jazyková identita obyvatel Moravy po roce 1989*

Ondřej Bláha (Česká republika)

Zatím poslední sčítání lidu, domů a bytů v České republice, které proběhlo k 26. 3. 2011, přineslo celkem překvapivé zjištění, že 25,32 % obyvatel státu (2 642 666 respondentů sčítání)¹ necítí potřebu deklarovat jakoukoli národnost. Tak indiferentní a zároveň tak rozšířený postoj k vlastní etnicitě nemá, jak se zdá, v sousedních státech obdobu – např. na Slovensku² nevyplnilo při sčítání v r. 2011 položku národnost o poznání méně respondentů, jen 7,26 % (tj. 392 374),³ a v Polsku se nehlásilo k žádné národnosti 1,35 % (asi 521 000)⁴ respondentů sčítání lidu v r. 2011. Nehlášení se k jakékoli národnosti je nepochybně sociologicky i kulturně významným faktem – i když je celkem jasné, že uvedená čtvrtina obyvatel České republiky svou národnost zřejmě přímo nepopírá, jen ji nepokládá za nutné či vhodné veřejně projevit.

Nejde jistě o stav, který by byl v dějinách českého národa novinkou – už demografická data ze sklonku 19. století a prvních desetiletí 20. století, referující o stavu etnicity v českých zemích, naznačují, že i tehdejší respondenti nakládali s položkou „národnost“ dost proměnlivě a své skutečné, totiž hlavně jazykově definovatelné češtví úřadům nepřiznávali, protože to nebylo praktické (srov. např. údaje u Srba 2004, 130–131). Výsledky sčítání lidu z r. 2011 ukazují vlastně jistou paralelu – zatímco v Rakousku-Uhersku mohlo být přiznání se k české národnosti sociální nevýhodou, a proto se k němu řada etnických Čechů neodhodlala,⁵ v České republice počátku

* Zpracování a vydání tohoto příspěvku bylo umožněno díky účelové podpoře na specifický vysokoškolský výzkum udělené Univerzitě Palackého v Olomouci Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR (projekt IGA).

1 Český statistický úřad [on-line]. <https://www.czso.cz/csu/czso/scitani-lidu-domu-a-bytu> [cit. 20. 3. 2018].

2 Štatistický úrad Slovenskej republiky [on-line]. <http://datacube.statistics.sk> [cit. 20. 3. 2018].

3 Do tohoto podílu jsou však započítáni i respondenti, kteří vyplnili jinou národnost, než bylo 17 nejčastějších (slovenská, maďarská, romská, rusínská, ukrajinská, česká, německá, polská, ruská, židovská, moravská, bulharská, slezská, řecká, rumunská, rakouská a vietnamská), takže není vyloučeno zkreslení údajů.

4 Główny Urząd Statystyczny [on-line]. http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/Przynaleznosc_narodowo-etniczna_w_2011_NSP.pdf [cit. 20. 3. 2018].

5 Např. v Olomouci (bez předměstí) bylo podle sčítání v r. 1910 63 % Němců a 36 % Čechů, v r. 1921 ukázalo sčítání 34 % Němců a 60 % Čechů (Říkovský 1935, 102). Výrazné demogra-

21. století bylo manifestované „češství“, jak se zdá, zase jakýmsi anachronismem.⁶ Nepřiznání se k národnosti může být vlastně i jakýmsi „nulovým stupněm“ odklonu od etnicity tradiční směrem k etnicitě netradiční (např. právě moravské, o které pojednáme níže).

Pokud jde o přiznání se k mateřskému jazyku, byli respondenti českého sčítání lidu v r. 2011 indiferentní méně – pouze 4,45 % dotázaných (464 056 osob) se k otázce svého jazyka vůbec nevyjádřilo. Za pozornost jistě stojí, že relativně nejméně se k vlastnímu jazyku hlásili obyvatelé České republiky ve věku 30 až 39 let (celkem 103 406 osob) a ve věku 20 až 29 let (86 791 osob).⁷ To by mohlo být potvrzením teze, že pověstná „lingvocentričnost“ Čechů (Macura 2015, 47; Bláha 2015, 14), tolikrát v historii národa prokázaná, v současnosti slábne.

V našem příspěvku bychom chtěli na pozadí výše uvedených faktů o proměnách etnické a jazykové identity obyvatel České republiky pojednat o fenoménu specificky moravské etnické a jazykové identity, která je už počínaje těsně polistopadovými lety tradiční, i když vždy trochu obskurní součástí kulturní reality českých zemí (Uličný 2001; Bláha 2005; Krčmová 2007; Krčmová 2009). Nehlášení se ke své faktické a celkem snadno definovatelné etnicitě a k jazyku na jedné straně, a naopak hlášení se k etnicitě a jazyku, jejichž existence se prokazuje velmi obtížně, jsou dvěma zřejmě jen zdánlivě nesouvisejícími tendencemi uvnitř českého kulturního a jazykového celku – jejich jmenovatelem je nejspíš popírání tradice: jak tradičního vymezování českého jazykového společenství vůči okolním jazykovým společenstvím, zvláště německojazyčným, tak tradičního „sebezahrnování“ Moravanů do českého kulturního a jazykového celku, které je patrné již od úplných počátků české etnické a jazykové emancipace (Knoz 2001) a s jistými peripetemií pak v 19. i 20. století (Řepa 2001).

Výsledky posledního sčítání lidu v České republice přinesly mj. zjištění, že se opět mírně zvýšil počet obyvatel státu, kteří se deklarují jako Moravané – v r. 2011 to bylo 4,9 % (521 801 obyvatel) oproti 3,7 % (380 474 obyvatel) v r. 2001. Ačkoli tato hodnota zdaleka nedosahuje úrovně z r. 1991, kdy bylo evidováno 13,2 % Moravanů mezi obyvateli západní části Československa (počet osob hlásící se k moravské národnosti byl velmi vysoký, 136 2313). Tehdy vrcholil v porevoluční pluralitě názorů a hodnot novodobý moravský separatismus, ale příčiny vzestupu moravanství jako postoje politického i jazykového jsou snad tytéž – v r. 1991 i v r. 2011 se v moravanství

fické změny nelze v Olomouci v tomto období předpokládat, tj. šlo evidentně o důsledek hromadných přestupů k češství u jinak více méně bilingvního a bikulturního obyvatelstva.

6 Je však otázkou, jak ochotu Čechů přiznávat se k národnosti ovlivnila tzv. evropská migrační krize, probíhající od r. 2015 – ta, jak lze odhadovat, ochotu etnický se deklarovat či přímo vyhraňovat u Čechů opět podpořila.

7 Op. cit. z pozn. 1.

ventiloval odpor k „pragocentrismu“ české státní ekonomiky s tím rozdílem, že zatímco moravanství porevoluční reagovalo na zdražování a další nepříjemné průvodní jevy tehdejších reforem státního hospodářství (Frolec 1991; Podborský 1995; Mezník 1996 a zejm. Lozoviuk 2004), moravanství současné reaguje na skutečnou i domnělou krizi současné ekonomiky evropské (a tedy i pražské; srov. též Pravec – Pšenička 2009; Maršálek 2014).⁸ V rozporu se základy evropské integrace, která v jejích představách selhala, se Moravané dezintegrují z českého národního a jazykového celku. Čistě jazykové efekty těchto nálad jsou rovněž dezintegrační – oživuje se nestabilita Moravy v českém jazykovém celku, která se projevuje uplatňováním místních jazykových norem v poloveřejné a veřejné komunikaci (po r. 1989 se navíc objevilo několik pokusů o alespoň rámcovou kodifikaci „spisovné moravštiny“) a vůbec v divergentním vývoji běžně mluvené češtiny „západní“ (české) a „východní“ (moravské).⁹

Zdaleka nejintenzivnější prožívání moravanství jako národní identity zjistilo sčítání v Jihomoravském kraji (21,86 % respondentů), o něco méně se k moravské národnosti hlásí obyvatelé Zlínského kraje (16,43 %), Olomouckého kraje (12,14 %), kraje Vysočina (7,02 %) a Moravskoslezského kraje (3,84 %). K moravanství jako ke své etnické identitě se hlásí častěji muži než ženy (muži tvoří asi 54 % osob hlásících se k moravské národnosti) – tento fakt lze vyložit jako důsledek zpravidla vyhraněnějších postojů k veřejnému dění, které muži zauímají (a tedy se i např. odmítají identifikovat s většinovým etnickým vědomím).

Nejvyšší procento osob hlásících se k moravské národnosti žije v malých venkovských obcích – za etnické Moravy se v r. 2011 definovalo 6,95 % obyvatel České republiky žijících v obcích o 500 až 999 obyvatelích, 6,83 % obyvatel České republiky žijících v obcích o 1000 až 1999 a 6,66 % obyvatel České republiky žijících v obcích o 2000 až 4999 obyvatelích. V dalších kategoriích obcí je zastoupení etnických Moravanů mnohem nižší. Zdá se, že i uvedený fakt podporuje tezi o politickém, v zásadě negativně (resp. na výhradách) založeném pojetí moravanství v České republice – zejm. obyvatelé malých obcí totiž pocítili negativní důsledky společenských a hospo-

8 Viz dále prohlášení na webových stránkách *Moravský národ* [on-line]. <http://www.moravskynarod.cz/existujee-na-morave-cesky-narod/> [cit. 2. 5. 2018]; *Hlas Moravy* [on-line]. <http://hlasmoravy.eu> [cit. 2. 5. 2018].

9 Je však třeba dodat, že hranice mezi „vážným“ vymezováním se vůči většinové identitě a vymezováním „nevážným“ není zvláště v dnešní době zřetelná – ukazuje to příklad náboženského vyznání „rytíři Jedi“ (s odkazem na sci-fi dílo *Hvězdné války*), ke kterému se v r. 2011 přihlásilo překvapivých 15770 obyvatel České republiky. Válková, H. – Wirtitzer, J.: *Přibýlo věřících bez vyznání a Moravanů, rytířů Jedi je víc než Romů*. [on-line]. <https://zpravy.idnes.cz/pribylo-vericich-bez-vyznani-a-moravanu-rytiri-jedi-je-vic-nez-romu> [cit. 1. 5. 2018].

dárských změn po r. 1989 (úpadek zemědělství, minimalizace pracovních příležitostí, vystěhovalectví do měst).

Mnohem zdrženlivější jsou obyvatelé České republiky, pokud jde o hlášení se k moravskému, tj. nikoli k českému jazyku jako mateřskému (bere me zde v úvahu jen případy, kdy respondenti uváděli moravský jazyk jako svůj jazyk jediný).¹⁰ Podle očekávání se k moravskému jazyku hlásilo r. 2011 v krajích na území historických Čech minimum obyvatel – ve Středočeském kraji a dále v Plzeňském, Karlovarském, Ústeckém, Libereckém a Královéhradeckém kraji to bylo jen 0,01 % obyvatel (tj. v řádu stovek), v Praze a v Jihočeském kraji pak 0,02 % obyvatel (v řádu několika málo tisíců). V Pardubickém kraji se, vzhledem k faktu, že jeho území již překračuje hranice českých dialektů v užším smyslu, hlásilo k moravskému jazyku 0,13 % obyvatel, v kraji Vysočina již 0,93 % a vrcholu toto jazykové moravanství dosahuje podle očekávání v Jihomoravském kraji (2,21 %) a zejm. ve Zlínském kraji (2,66 %), který pokrývá oblast tradičních a stále živých východomoravských a zčásti též středomoravských dialektů češtiny. Pokles lze pak pozorovat v Olomouckém kraji (1,36 % osob, které uvedly, že jejich mateřský jazyk je moravský) a v Moravskoslezském kraji (0,6 %). V obou případech se na tomto stavu podílí nejspíš fakt, že jde o kraje s vysokou mírou přistěhovalectví, zejm. po r. 1945 (rozsáhlé oblasti Sudet v Olomouckém kraji, Ostravsko).

Vztah mezi deklarováním národnosti a jazyka ve východní části republiky vystihuje následující tabulka:

10 Podle vyjádření Českého statistického úřadu mělo zavedení kolonky „moravský jazyk“ ve sčítacích formulářích v r. 2011 znamenat „**demokratický návrat k staletí trvající praxi nazývat místní, moravskou podobu společného spisovného jazyka**“. Citováno podle: *Za Moravu* [on-line]. <http://zamoravu.eu/2011/03/moravsky-jazyk-a-narodnost-stanovisko-csu/> [cit. 29. 4. 2018].

Je patrné, že za etnické Moravany se pokládá minimálně sedmkrát více lidí než je těch, kdo i svůj vlastní jazyk definují jako moravský. Zejm. při srovnání výsledků z Jihomoravského kraje a ze Zlínského kraje je vidět jistá disproporce v poměru národnost vs. jazyk. Zatímco obyvatelé Jihomoravského kraje své moravanství definují spíše politicky a kulturně (centrem kraje i tradičních centrem moravských politických hnutí je Brno), méně pak jazykově, obyvatelé Zlínského kraje své moravanství výrazněji projevují v rovině jazykové – umožňuje to specifickou tamních dialektů opřená o spíše venkovský či maloměstský ráz osídlení. Regionální podoby jazyka jsou v této oblasti také v mnohem větší míře prožívány a jejich společenská prestiž je vyšší, než je tomu u regionálních podob jazyka v Jihomoravském a Olomouckém kraji. Zatímco „valaština“ nebo „slováština“ je jazykem běžných, často i polooficiálních jazykových situací, „brněňština“ je spíš kulturním, esteticky působícím jazykovým fenoménem (zvláště ve své vrcholné, již neživé podobě – v hantecu).¹¹

Pozoruhodná data přináší kombinace údajů o hlášení se k moravskému jazyku ve vztahu k údajům o věku osob, které se takto jazykově deklarují. Oproti předpokladu, že moravské jazykové vědomí (ať už plyne z jakýchkoli pohnutek či pocitů) bude charakteristické zejm. pro osoby spíše vyššího věku, se ukazuje, že k moravskému jazyku se nejčastěji hlásili sice respondenti ve věku mezi 60 a 69 lety (16,17 % ze všech osob, které uvedly moravský jazyk jako svůj mateřský), ale hned po této kategorii následuje kategorie respondentů téměř o polovinu mladších (30 až 39 let se zastoupením 14,5 %) a kategorie čtyřicátníků (13,2 %), zatímco kategorie sedmdesátníků (8,9 %) a osmdesátníků (4,1 %) jsou v tomto směru méně výrazné, tj. lidé, kteří do nich spadají, se hlásí častěji k tradičnímu mateřskému jazyku, tj. k českému. Také zde bychom mohli stav, který ukázalo sčítání lidu v r. 2011, vyložit se zřetelem k psychologickým faktorům – lidé v předdůchodovém a raném důchodovém věku se přirozeně dosti často dostávají do situace, kdy nejsou spokojeni se svou soukromou hospodářskou situací, a často i z jiných důvodů interpretují svou situaci jako důsledek celkově negativních tendencí ve společnosti. To je vede opět k tomu, aby se vymezovali – právě např. jazykem, který je osou celého společenského života – proti většině a také v tomto smyslu se považovali za Moravany (ne Čechy).

Definování moravského jazyka jako kódu, který lze vymezit proti českému jazyku, je přirozeně velmi problematické (jakkoli akt definování nějakého jazyka není vlastně nezbytný k tomu, aby se k takovému jazyku lidé hlásili). Lidé, kteří sami sebe definují jako Moravany a kteří se v podstatně menší míře hlásí k moravskému jazyku, jsou – jak vyplývá z rozložení to-

11 Viz jednak práce M. Krčmové (2005 i jinde), jednak např. webové stránky *Brněnské hantec* [on-line]. www.hantec.cz [cit. 30. 4. 2018].

hoto typu postoje v České republice – většinou uživateli nějakého interdialektu či dialektu ze skupiny východomoravské a středomoravské, příp. i ze skupiny slezské nebo české v užším smyslu (v případě Moravanů z Vysočiny). Mezi těmito interdialekty či dialekty existuje jen málo „průníků“, na jejichž základě by mohla vzniknout hypoteticky celomoravská norma jazyka, jež by se pak stala východiskem pro definování moravštiny.

Lexikálních moravismů překračujících hranice jednotlivých dialektových skupin je jen několik desítek (např. *gatě* „kalhoty“, *rožnout* „rozsvítit“, *stolař* „truhlář“, *šufánek* „naběračka“, *tvarůžky* „syrečky“, *zavazet* „překážet“; širší výčet podáváme in Bláha 2009, 40–41; viz též Šipková 2007), proto také poměrně rozsáhlý 1. *internetový slovník moravsko-český*¹² z let 2002 až 2006 systematicky diferencuje svůj materiál podle toho, ve kterém z šesti uvedených etnografických regionů Moravy (Podluží, Slovácko, Brno, Haná, Valašsko, Lašsko) se daného výrazu užívá.

Syntaktické zvláštnosti jazyka se na Moravě omezují spíš právě na jednotlivé dialektové skupiny, např. na středomoravskou (Šipková 1993, viz též Šipková 2013), ale i tak jsou vzácné. V oblasti flexe se v moravské češtině objevují nečetné společné tendence (např. *ruky* „ruce“, *syni* „synové“, tvary 1. os. sg. prez. *su* „jsem“, 3. os. pl. prez. typu *majou* „mají“, *chcou* „chtějí“, *dělajou* „dělají“; Bláha 2009, 65–66 a 69–72), fonologie je však naopak poměrně rozrůzněná. Slyšitelné, ale opět jen spíš nečetné jsou společné rysy ve fonetice moravské češtiny (zejm. v oblasti asimilace znělosti a v intonaci věty).

Konstituování příp. moravštiny tedy naráží na mnohem větší „věcné“ obtíže, než tomu je např. u slezštiny v Polsku, která se může opřít o existenci skutečných, téměř celoslezských jazykových norem (Bláha 2015, 100–102), a ke které se jako ke svému jedinému jazyku hlásilo v r. 2011 asi 376 000 obyvatel Polska (tj. 0,98 % z celkového množství obyvatel státu).¹³ Kulturní slezština (*ślōnskōgōdka*), založená na hornoslezských dialektech polštiny a prostoupená (hlavně v lexiku)¹⁴ germanismy, připomíná svou povahou a fungováním – hledáme-li paralelu v českém prostředí – spíš kulturní hanačtinu (o které se zmíníme níže).

Na spíše neurčité tendence deklarovat se po jazykové stránce moravsky, které jsme popsali výše, navazují pokusy naplnit termín „moravský jazyk“ konkrétnějším obsahem (o nich obecněji: Stich 2000). Tyto pokusy jsou v zásadě dvojího druhu – jednak existují snahy vycházející z určitých institucí, jednak vyvíjejí iniciativu jednotlivci. Institucionálně založené pokusy

12 1. *internetový slovník moravsko-český* [on-line]. <http://morcevník.cz/index1.htm> [cit. 30. 4. 2018].

13 Op. cit. z pozn. 4.

14 Viz např. *Internetowy Słownik Języka Śląskiego* [on-line]. <http://republikaślęska.com/RS/słownik/index.htm> [cit. 2. 5. 2018].

definovat normu moravského jazyka jsou výjimečné – v 90. letech 20. století se o nalézání a popisu normy dosti neurčitě vyjadřovali představitelé tzv. Moravského národního kongresu, který vydával i sborníky textů argumentujících pro historickou a kulturní samostatnost Moravy,¹⁵ ale žádný konkrétní materiál, jenž by popisoval moravský jazyk, nebyl publikován (nebereme-li v úvahu naivní či romantické pokusy o zpracování lingvistické problematiky: Němec – Horák 2001; Opálka 2001).

Záměr popsat a publikovat normu moravského jazyka proklamoval o více než deset let po Moravském národním kongresu, tj. od r. 2006, také Ústav moravského jazyka (se sídlem v Kopřivnici), ale ani tato instituce (nebo spíš občanské sdružení) konkrétní návrh nepředložilo a omezila se jen na některá prohlášení v médiích, jejichž autorem byl představitel sdružení J. Kozohorský. Podobně jako jeho předchůdci věnoval pozornost prapopisu, který se vnějším zásahům a různým desiderii snadno poddává: zaváděno je lišení i a y podle výslovnosti předcházejícího konsonantu, je místo ě, které se jako grafém ruší, dále dji, tji, nji aj. místo di [dʲi], ti [tʲi], ni [ɲi] a grafém x místo ch. Flexi je pozornost věnována minimálně (kromě zavádění tvarů *já su, ty si, on je/jest, mi sme, vi ste, onji [sic!] sú*), zato je tvořivě „moravizováno“ výběrově podávané lexikum (význam slov ponecháváme v „moravštině“): *amerycký* „vztahující se k Spojeným státům Americkým“, *bezvósatý* „súci bez vósů“, *hraxovica* „hraxová polévka“, *lanja* „samica jelenja“, *lednjica* „skladjišče leda“, *masnjík* „gdož poráží a zpracovává jatečná zvjěrata“, *nedjela* „sedmídenj v tydnu“, *rožnút* „uvest v činnostj svjetlo“ a *točáda* „pokrm z stočeného pláta pečeného tjestá či masa z náplnjú“.¹⁶

Po celou dobu „hledání moravského jazyka“ tedy iniciativa spočívá spíše na jednotlivcích, kteří s různou mírou kvalifikovanosti posuzují jazykové prostředky užívané v běžné mluvě na Moravě a snaží se buď jejich široce založeným výběrem a kombinací, nebo na základě kultivace některého regionálně omezeného interdialektu zkonstruovat a předložit alespoň neúplný, pracovní návrh „celomoravského standardu“. Značnou publicitu měl na přelomu 20. a 21. století kodifikační návrh Z. Šustka (1998), který byl typem projektu, jenž „průměruje“ moravské dialekty (zejm. hanácké a slovácké) a vřazuje se tak po bok klasického pokusu o „řeč jádernou a dobroznělou“ F. D. Trnky z 30. let 19. století (Bláha 2006): Z. Šustek zavádí nepřehlasované pádové tvary typu gen. *muža* „muže“ a vok. *mužu* „muži“, nom. *ulica*, akuz. *ulicu*, dubletní instr. typu *s hrdinó*, *s hrdinú* nebo *s hrdinem*, *s ulicú* nebo *s ulicó*, pravidelnější skloňování

15 Viz bibliografii sborníků na stránkách Moravského národního kongresu [on-line]. <http://www.uh.cz/mnk/> [cit. 30. 4. 2018].

16 Kolínková, E.: *Amatérský jazykovědec prosazuje moravštinu jako nový jazyk* [on-line]. <https://zpravy.idnes.cz/amatersky-jazykovedec-prosazuje-moravstinu-jako-novy-jazyk> [cit. 1. 5. 2018]. Srov. též Zemanová, B.: *Moravané tvoří spisovnou moravštinu* [on-line]. https://www.denik.cz/z_domova/moravane_20081118.html [cit. 3. 5. 2018].

některých zájmen (*ten, teho, temu, teho, o tem*), tvary 3. os. pl. prez. typu *vijó, vijú* „vědí“, samozřejmě *já su* „já jsem“, *oni sú, só* „oni jsou“ aj. K moravskému jazyku se přitom Moravané mají „vracet“ po dlouhých staletích, kdy se obsluhovali češtinou – podobně jako se dnes ke svému původnímu kulturnímu jazyku, přinejmenším podle Z. Šustka, vracení Bretonci, Katalánci nebo Galicijsci.

Jiné pokusy, které již nebyly publikovány v podobě přehledu s odbornými aspiracemi (jako Šustkův), ale jejich autoři je demonstrovali přímo v textech, už patřily mezi „projekty“, které usilovaly zase jen o úpravu konkrétního interdialektu či dialektu do podoby připomínající standardizovanou varietu, viz např. pokusy o hanácký publicistický styl: *Po třiceti litex trpělivé práce nad sestavováním ojedinělyho hanáckýho slovníko přestává Josef Borocký z Pivína věřit, že jeho celoživotní práca bude korunována úspěchem. Ani po niekoľikaletym osíli se mo nepodařilo ziskat od sponzoru potrebný peníze. Přitom tuto pomucko be ocenile nejen studenti filologie či etnografie, ale he národopisny sóbore*¹⁷ (dodejme, že hanácký slovník J. Borockého o rozsahu přibližně 27 000 hesel je již publikován on-line).¹⁸

Objevily se však i návrhy, které kulturní hanáčtinu jako zdroj norem pro moravštinu odmítaly s odkazem na fakt, že hanáčtina, resp. středomoravské dialekty, v jistém smyslu představují pokračování vývojových tendencí, patrných v tzv. obecné češtině (srov. např. spisovněčeskou variantu *dobrý* > obecněčeskou *dobrej* > hanáckou *dobré*),¹⁹ a že navzdory tomu, že jde o dialekt pro Moravu netypičtější, je ve své podstatě vlastně „český“ v užším smyslu toho slova. Takové odmítání hanáckých prvků je charakteristické pro *Nárys mluvnice moravského jazyka* od R. Svobody (publikovaný v r. 2006 on-line),²⁰ který jednak zčásti fonetizuje pravopis (a zároveň výhledově navrhuje obnovení hláholice jako grafického systému pro záznam moravštiny), jednak v maximální míře archaizuje flexi, srov. např. plurálové skloňování slova *hrdina*: nom. *hrdiňi*, gen. *hrďinóv*, dat. *hrďinóm*, akuz. *hrďinóv*, lok. *o hrďinex*, instr. *hrďinmi*. Podobně výstřední je i lexikum Svobodovy moravštiny (publikované jen v ukázkách), v němž jsou uplatněny stejné archaizační principy, které někdy sblížují výslednou podobu slov s jejich ekvivalenty v některých slovanských jazycích, ale někdy také kráčí daleko za myslitelné hranice výskytu konkrétních jazykových jevů ve starších fázích jazyka na Moravě. Viz např. lexémy *baran* „beran“, *čelust* „čelist“, *dóm* „dům“, *hlk* „hluk“, *iskra* „jiskra“, *kúsať* „kousat“, *lastovica* „vlaštovka“, *mesác* „měsíc“, *mesto* „město“,

17 Text pochází z r. 2001. *Jazek* [on-line]. <http://www.morava.nu/jazek.htm> [cit. 1. 5. 2018].

18 Borocký, J.: *Hanácké slovník* [on-line]. <http://hanackyslovník.wz.cz/> [cit. 2. 5. 2018].

19 Z pozic lingvistických tuto spřízněnost tzv. obecné češtiny a hanáčtiny posoudil O. Uličný (2009) – poukázal však na některé podstatné rozdíly v systémovém zakotvení zdánlivě týchž jevů ve vokalismu obou podob češtiny.

20 Podstata návrhu je v textu Svoboda, R.: *Moravský jazyk: ano či ne?* [on-line]. <http://moravak.pise.cz/5-moravsky-jazyk-ano-ci-ne.html> [cit. 3. 5. 2018].

moravščí „moravšti“ (nom. pl.), mřeža „mříž“, najmúďrajsí „nejmoudřejší“, plúca „plíce“, prah „práh“, snexa „snacha“, čerp „střep“, víp „výr“, vác(e) „víc(e)“.

Jen o něco méně radikální jsou návrhy, které zavádějí např. tvary 3. os. pl. prez. typu *chodijou* jako kompromis mezi různými moravskými variantami, přizpůsobují moravskému úzu *l*-ové tvary sloves 2. třídy (*zehl se* „sehnul se“) a tvary imperativu (*sednite* „sedněte“), distribuci předložek *s* a *z* v psaném textu sjednocují podle převažující moravské výslovnosti (*ze sestrou* „se sestrou“), podobně podle výslovnosti zavádějí grafickou podobu *zhoda* „shoda“, navrhuji zjednodušit distribuci grafémů *i* a *y* a ruší grafém *ů*.²¹

Existují i pokusy o moravštinu značně umírněnou – příkladem může být výklad autora, který s jistými výhradami v r. 2010 obhajoval návrhy Ústavu moravského jazyka: *Já si však myslím, že novodobý spisovný moravský jazyk se nemože příliš odchylovat od té formy jazyka, kterou včil známe a užíváme – zavádění přílišného množství regionalizmů, včetně jejich specifických znaků.*²² Takové pokusy navrhuji hlavně zavedení moravské flexe slovesa *být* (*já su, oni sú/sou/só*), spojky *aj(i)* „i“ (např. *Včera jsem dělal aj přesčasy*), zavedení nepřehlasovaných tvarů alespoň u zájmen (*naša věc* „naše věc“, *moja hra* „moje hra“, *vidím ju*), příp. i jinde (*mám šancu* „mám šanci“), diskusně překládají též možnost zavést výsledky středomoravských diftongizací alespoň na konci slova (*velké strom*).²³

Objevují se též pozoruhodné a v jistém smyslu i sympatické návrhy, aby byla za spisovnou moravštinu přijata současná spisovná čeština poté, až bude v roli standardu kodifikována tzv. obecná čeština (jak již několik desítek let navrhuji někteří převážně pražští lingvisté). Je však zřejmé, že veškeré dosavadní pokusy o moravštinu nepřekročily (a ani nemohly překročit) hranice diletantismu – příznačná je existence hesla „Moravský jazyk“ na parodické *Necyklopedii*.²⁴

21 Tento návrh popsal 15. 2. 2006 autor, který se podepsal jako T. Olšanský, v blogu provozovaném na webu MODS [on-line]. <http://www.mods.cz/forum/>. Nyní již blog není k dispozici.

22 Alda: *Rosprava na obranu jazyka moravského* [on-line]. <http://orlica.blog.cz/1006/rosprava-na-obranu-jazyka-moravského>. [cit. 4. 5. 2018]. Naopak příkladem velmi radikální „moravštiny“, v podstatě psané podoby dialektu z moravsko-slovenského pomezí, může být tento výklad z blogu o moravštině: *Dalším javem, kerý působí na nářečá, byua kolonizácija a osídlování neobyványch území. Ide tu o kolonizáciju napr. Českomoravskej vysočiny, Valašsko, chorvátské osídlení juhu Moravy... Dnes, ket školstvo, média zasahují do života obyvatelů ceuej republiky, nářečá aj pro svoju velikú blízkost s českým jazykem strácajú na dechu a ostávajú žit vlastne enem ve folklóri.* Autor sám sebe označuje přezdívkou I. Prespolan, příspěvek byl publikován 1. 2. 2006 v blogu provozovaném na webu MODS [on-line]. <http://www.mods.cz/forum/>. Nyní již není dostupný.

23 Návrh pochází opět z webu MODS [on-line]. <http://www.mods.cz/forum/>, autorem je P. Večeřa. Publikován byl 6. 2. 2006 a nyní již není k dispozici.

24 *Moravský jazyk* [on-line]. <http://necyklopedie.wikia.com> [cit. 3. 5. 2018].

Jiným druhem snažení na poli uvádění rysů moravských dialektů do psaných textů je ovšem ten druh pokusů, který je motivován estetickými zřeteli. Vedle brněnského hantecu (Krčmová 2005 i jinde u téže autorky), který jako literární jazyk nepochybně svými specifickými normami disponuje (jinak by do něj nebylo možno „překládat“),²⁵ a vedle valaštiny,²⁶ slováctiny,²⁷ ostravštiny²⁸ a kulturním dialektu „po naszymu“²⁹ se v posledních desetiletích v roli psaného literárního jazyka rozvíjí i hanáčtina. Po stránce norem nazvuje dnešní literární hanáčtina na poměrně bohaté hanácké písemnictví 2. poloviny 19. století (F. Brzobohatý, O. Přikryl, J. Spáčil Žeranovský aj.) a 1. poloviny 20. století (F. Křemela, L. Přidal, J. Vyhliďal aj.)³⁰ a funguje nejen jako „téma“ literárního tvoření (to se děje např. v úspěšné on-line učebnici hanáčtiny L. Smitala,³¹ která těží z humorného paradoxu mezi dialektem a faktem, že texty typu „učebnice“ je čtenář zvyklý vnímat ve spisovněčeské podobě), ale i jako literární jazyk textů, ne vždy laděných jen s intencí bavit jejich formou.

V posledních dvou desetiletích zaznamenáváme asi pět původních knižních titulů ročně³² psaných poměrně ustálenou literární hanáčtinou, jejíž norma je v podstatě jednotná: v rovině lexika se zde vyskytují typické regionalismy jako *lemra* „nešika, slaboch“, *legát* „židle“, *nandat* „nasadit“, *ocaprtany* „unavený“, *rantl* „obrubník, schod“, *toť* „tady“ a *včel* „teď“, v rovině grafického záznamu typických rysů fonologických pak výsledky hanáckých

25 Viz např. klasický text F. Kocourka *Jak zkalil Žanek Husa v Pakostnici: To byl říáké Žanek Husa a ten vařil správný války, a ty věšky jezoviti na něho nastópili a poslali mu glét: „Žany, přijed' k mlénu do Pakostnice. „Žanek měl dva správný kámoše – Žanka Rohatýho z Dubnice a Žanka Želivského, a ti mu hlásili: „Žany, bacha, je to fligna, vyložená podělvka, blbče, když jim na to hóp-něš, tak tam zagrebueš do snu. „Žany byl borec, žádný fědry, mám gléto, je to v ókeju. Zbalil pinkl a pila na stopa. V Pakostnici hnedka na něho nastópil koncil atd. Z webu Brněnské hantec [on-line]. www.hantec.cz [cit. 30. 4. 2018].*

26 Valaško-český slovník [on-line]. <https://www.valassky.cz/o-slovníku/> [cit. 1. 5. 2018].

27 Slovácko-český slovník [on-line]. <http://slovactina.unas.cz/> [cit. 2. 5. 2018].

28 Vedle jiných textů viz např. „ostravsky“ psaný blog L. Větvičky, věnovaný nejružnějším politickým a společenským tématům: <https://vetvicka.blog.idnes.cz/> [cit. 1. 5. 2018].

29 *Těšínská sležština – „po naszymu“* [on-line]. <http://ls78.sweb.cz/ponaszymu.htm> [cit. 1. 5. 2018].

30 Literatura psaná již v 19. století poměrně ustáleným hanáckým dialektem má ve slovenském světě paralelu např. v literatuře psané čakavsky (v tomto literárním jazyku, podstatně starším a životnějším než hanáčtina, tvořili např. M. Balota, D. Ivanišević, T. Kolumbić, V. Nazor, Š. Vučetić) nebo slezsky (F. Steuer, K. Gwóźdz, Z. M. Kadłubek – slezsky psaná literatura je již co do své tradice a rozsahu literatuře hanácké bližší). Mimo slovenský svět může být paralelou např. velmi rozmanitá literatura psaná dolní němčinou (Plattdeutsch, např. H. Bredendiek, H. Deiters, R. Kinau, J. Kropp, J. Schimmang aj.).

31 Smital, L.: *První internetový kurz hanáčtiny* [on-line]. <http://www.olomouc.com/hanactina/> [cit. 4. 5. 2018].

32 Produktivním autorem původních prací v hanáčtině je dnes např. P. Linduška.

monoftongizací ej>é (malé „malý“, sér „sýr“, vérobek „výrobek“), ou>ó (kópit „koupit“, óčel „účel“, só „jsou“), neprovedené staročeské přehlásky (čepica „čepice“, energija „energie“, ju „ji“) a naopak provedené přehlásky hanácké (y>e: peske „pysky“, vémesle „výmysly“, zbetečnost „zbytečnost“; u>o: miloje „miluje“, na interneto „na internetu“, zobař „zubař“) a krácení dlouhého í a ú (hrozny „hrozné“, národni „národní“, néni „není“, mužó „můžou“, ukol „úkol“ apod.). O důležité roli, kterou má kulturní hanáctina v životě střední Moravy, svědčí i nepřeborné množství různých příležitostných textů, jež jsou publikovány na internetu i tiskem – pozvánek, plakátů, obecních zpravodajů, veřejných nápisů (např. na autobusových zastávkách, na nichž se uvádí i hanácká varianta názvu příslušné obce) apod.

Závěrem lze konstatovat, že moravská národní i jazyková identita je sice jevem, který má v české realitě periferní postavení, ale vzhledem k patrnému oživení „moravistických“ nálad v současnosti (jak se ukazuje ve výsledcích sčítání lidu z r. 2011) je namístě věnovat tomuto jevu pozornost – stejně jako fenoménu nehlášení se k národnosti a jazyku, který je vlastně čímsi jako „nulovým stupněm“ od tradičního sebedefinování obyvatel českých zemí. Deklarování moravské národnosti je asi sedmkrát častější než deklarování moravského jazyka jako prvního (mateřského) jazyka respondenta. Moravanství na úrovni národní i jazykové se přirozeně projevuje hlavně ve východní části České republiky. Jeho nositeli jsou převážně obyvatelé menších obcí – nejčastěji jde o lidi ve věku 60 až 69 let, ale hned na druhém a třetím místě se objevují věkové kategorie 30 až 39 let a 40 až 49 let. I tento fakt svědčí o tom, že moravanství projevované mj. právě při sčítání lidu je jevem progresivním, nebo přinejmenším neustupujícím.

Literatura

- Bláha 2005: BLÁHA, O.: Moravský jazykový separatismus: zdroje, cíle, slovanský kontext In: *Studia Moravica 3. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis*. Olomouc 2005, 293–299.
- Bláha 2006: BLÁHA, O.: Čeština jako útěcha a naděje: K životu a dílu Františka Dobromysla Trnky. In: Kolář, B. [ed.]: *Z paměti literární Olomouce 2*. Olomouc 2006, 13–17.
- Bláha 2009: BLÁHA, O.: *Funkční stratifikace češtiny*. Olomouc 2009.
- Bláha 2015: BLÁHA, O.: *Jazyky střední Evropy*. Olomouc 2015.
- Frolec 1991: FROLEC, V.: Die mährische Identität. Dimension und Konflikt des historischen Bewusstseins. *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde* 2, 1991, 4, 367–389.
- Knoz 2001: KNOZ, T.: Natus Moravus, lingue Bohemus. Národ, stát, jazyk a kultura na Moravě raného novověku. In: Malíř, J. – Vlček R. [edd.]: *Morava a české národní vědomí od středověku po dnešek*. Brno 2001, 53–72.

- Krčmová 2005: KRČMOVÁ, M.: Hantec jako fenomén dnešních dnů. In: *Profesor Lumír Klimeš jubilující*. Plzeň 2005, 91–98.
- Krčmová 2007: KRČMOVÁ, M.: Existuje moravština? In: Rusínová, E. [ed.]: *Přednášky a besedy ze 40. běhu LŠSS*. Brno 2007, 93–99.
- Krčmová 2009: KRČMOVÁ, M.: Rozvaha nad moravštinou. In: *Slavica Pragensia* 41. Acta Universitatis Carolinae. Praha 2009, 9–16.
- Lozoviuk 2004: LOZOVIUK, P.: Moravanství a podoby jeho intersubjektivních konstrukcí. *Český lid* 91, 2004, 3, 221–234.
- Macura 2015: MACURA, V.: *Znamení zrodu a české sny*. Praha 2015.
- Maršálek 2014: MARŠÁLEK, P.: Existuje moravský národ a moravská státnost? In: Kuklík, J. – Petráš, R. [edd.]: *Právo a menšiny*. Praha 2014, 215–224.
- Mezník 1996: MEZNÍK, J.: Konec moravanství. *Proglas* 7, 1996, 3, 28–30.
- Němec – Horák 2001: NĚMEC, E. – HORÁK, M.: Chronologie moravštiny. In: *Moravský historický sborník*. Brno 2001, 650–660.
- Opálka 2001: OPÁLKA, J.: Historie moravského národního jazyka. In: *Moravský historický sborník*. Brno 2001, 663–671.
- Podborský 1995: PODBORSKÝ, V.: Kmen – etnos – národnost – národ – dějiny. Poznámky k explozi nacionalismu v současném světě. In: *Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis*, řada C, sv. 2. Opava 1995, 9–14.
- Pravec – Pšenička 2009: PRAVEC, J. – PŠENIČKA, J.: Ožije ještě moravská orlice? *Ekonom*, 53, č. 12, 42–47.
- Řepa 2001: ŘEPA, M.: *Moravané nebo Češi? Vývoj českého národního vědomí na Moravě v 19. století*. Brno 2001.
- Říkovský 1935: ŘÍKOVSKÝ, V.: Zeměpisný obraz olomouckého okresu. In: *Vlastivěda moravská. Olomoucký okres*. Brno 1935, 1–109.
- Srb 2004: SRB, V.: *1000 let obyvatelstva českých zemí*. Praha 2004.
- Stich 2000: STICH, A.: O spisovné moravštině a jiných „malých“ jazycích. *Naše řeč* 83, 2000, 260–264.
- Šipková 1993: ŠIPKOVÁ, M.: *Stavba věty v mluvených projevech: syntax hanáckých nářečí*. Jinočany 1993.
- Šipková 2007: ŠIPKOVÁ, M.: Interpretace lexikálních diferencí česko-moravských. In: Sierociuk, J. [ed.]: *Gwary dziś 4. Konteksty dialektologii*. Poznaň 2007, 125–128.
- Šipková 2013: ŠIPKOVÁ, M.: Co je nářeční syntax? *Slavia* 82, 2013, 1–2, 220–224.
- Šustek 1998: ŠUSTEK, Z.: Otázka kodifikace spisovného moravského jazyka. In: Duličenko, A. D. [ed.]: *Jazyky malýje i bolšije*. Tartu 1998, 128–142.
- Uličný 2004: ULIČNÝ, O.: K moravským aspektům současné češtiny. In: *Moravica* 1. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Olomouc 2004, 71–74.
- Uličný 2009: ULIČNÝ, O.: Centrální hanáčtina a centrální čeština – rodné sestry dohromady. *Bohemica Olomucensia* 4, 43–48.

Ethnic and Language Identity amongst Moravian residents after 1989

The paper deals with ethnic and language identity of Moravians within the whole Czech language community, as it appears in the light of results of census in 1991, 2001 and 2011. Author points out the subjective and political background of emancipation tendencies among Moravians and he tries to classify the rather naive attempts concerning the defining and standardisation of Moravian language, different from the Czech language. On the other hand, the author considers the Moravian separatist tendencies to be a result of more common tendency in Czech ethnic and language awareness. This common tendency manifests itself in non-declaring of any ethnic affiliation in census (it concerns 25.32 % of inhabitants of Czech Republic in census 2011).

Key words: ethnicity, language awareness, language norms, census, Moravia, Czech language, standardisation attempts, lay attitudes to language.

Ondřej Bláha
Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
ondrej.blaha@upol.cz